

Семья
Василия Никифоровича и
Екатерины Максимовны
Ксенофонтовых

**Круг семьи. Первый ряд слева направо стоят: Иван Васильевич, Илья Васильевич, Константин Васильевич,
Навел Васильевич, Аркадий Васильевич.**

**Сидят: Татьяна Васильевна, Елена Васильевна, Екатерина Максимовна, Василий Никифорович, Гавриил Васильевич,
Евдокия Васильевна Ксенофонтовы. 1914 год**

Леонид Гаврильевич Ксенофонов

Л.Г.Ксенофонов, З.И.Ксенофонтова, Н.Д.Кузьмин

Родители Г.В.Ксенофонта: Василий Никифорович и Екатерина Максимовна

Гавриил Васильевич с сыном Леней. 1932 год

Гавриил Васильевич Ксенофонтов

УЧЕНАЙЫ КЭРИЭСТЭЭ ИИ

“Эллэйада” автора, этнограф ученай Гавриил Ксенофонтов төрөөбүтэ 105 сыла туолуугун кини талааныгар сүгүрүйээччилэр, айымньытын чинчийээччилэр, Хагалас оройуонунаабы биир дойдулаахтара соторутаабыта бэлиэтээн аастылар.

Хотугу сир норуоттарын музикатын уонна фольклорун музейыгар Г.Ксенофонтов ойуунааһыҥҥа талыллыбыт айымньыларын хомуурунньугун презентациялааһын буолла. Хомуурунньугу онгорбут уонна онно аан тылы суруйбут Альбина Дьячкова кини нэһилиэстибэтин үөрэтиигэ бэйэтин кылаатын киллэрбитэ. Нэһилиэстибэни үөрэтиини биллилээх фольклорист Эргис сабалаабыта.

Хаһааиына репрессияба түбэһэн уонна өлөн, Дмитров курорт оккупацияланан, онно-манна таһыллан, ученай архива ийэ дойдутугар өр уонна быһылаанаахтык айаннаан кэлбитэ. Эргис итиэннэ Тыл, литература уонна история институтун үлэһиттэрэ И.Алексеев, П.Ефремов үлэлэрин түмүгэр, архиварис А.Новгородова уонна да атыттар көмөлөрүнэн эрэ архив букатын сүтэн хаалбатаба.

Ученайы өйдөөн-санаан ааһыы биэчэрэ Покровскайга буолла. Дагылааты ТЛИИ директора, профессор Василий Иванов онордо. Биир дойдулаахтара ахты тыл эттилэр. Ксенофонтов уола Леонид Гаврилович Москваттан кэлэн, сыаналаах докумуоннары уонна Саха сиригэр абатын биллибэтэх хаартыскаларын, кини эрдэтээби үлэлэрин олохтоох музейга бэлэхтээтэ.

СИА.

СНИМОКТАРГА: этнограф ученайы чиэстээгин түгэннэрэ. Боочоттаах ыалдьыт — ученай уола Л.Г.Ксенофонтов (үөһээни уҥа снимокка).

Степан САВВИН түһэриилэрэ.

Наш знаменитый земляк

К 100-летию Г. В. Ксенофонтова

11.11.1987
25.11.1987

КАК ИЗВЕСТНО, в следующем году исполняется 100 лет со дня рождения выдающегося ученого-этнографа, фольклориста Г. В. Ксенофонтова.

Гавриил Васильевич Ксенофонов родился в с. Тит-Ары в семье состоятельного якута. В 1907 году окончил Якутское реальное училище, а в 1912 г. — юридический факультет Томского университета. В 1913—17 гг. работал адвокатом в Якутске. Под влиянием ссыльного большевика Е. Ярославского начал заниматься вопросами этнографии и религии якутов.

В 1918 г. состоял в организации якутской буржуазной интеллигенции «Трудовой союз федералистов». В 1920—23 гг. работал ассистентом кафедры археологического государственного университета и этнографии Иркутского университета под руководством археолога Б. Э. Петри.

В 1921 г. в центральных улусах Якутии, в 1923—24 гг. в низовьях рек Лена и Оленька, а в 1925—26 гг. в северо-западных районах Якутии, Хакасии, Западной Бурятии собрал поистине огромный полевой материал по истории, верованиям, фольклору, материальной культуре

бразным полевым материалам ученый опубликовал за каких-то десять лет пять книг, в том числе такие известные труды, как «Ураанхай-сахалар (1937 г., г. Иркутск), «Легенды и рассказы о шаманах у якутов, бурят и тунгусов» (1928 г.), «Культ сумасшествия в Урало-Алтайском шаманизме» (1929 г.), «Пастушеский быт и мифологические воззрения классического Востока» (1929 г.) и др.

В 1977 году в издательстве «Наука» в Москве вышел сборник материалов по мифологии и легендарной истории якутов «Эпэйдэ» с предисловием академика А. Г. Окладникова.

С 1935 г. Г. В. Ксенофонов состоял научным сотрудником Института языка и культуры при СНК Якутской АССР. После него осталось большое рукописное наследие в количестве, превышающем 12 тысяч листов.

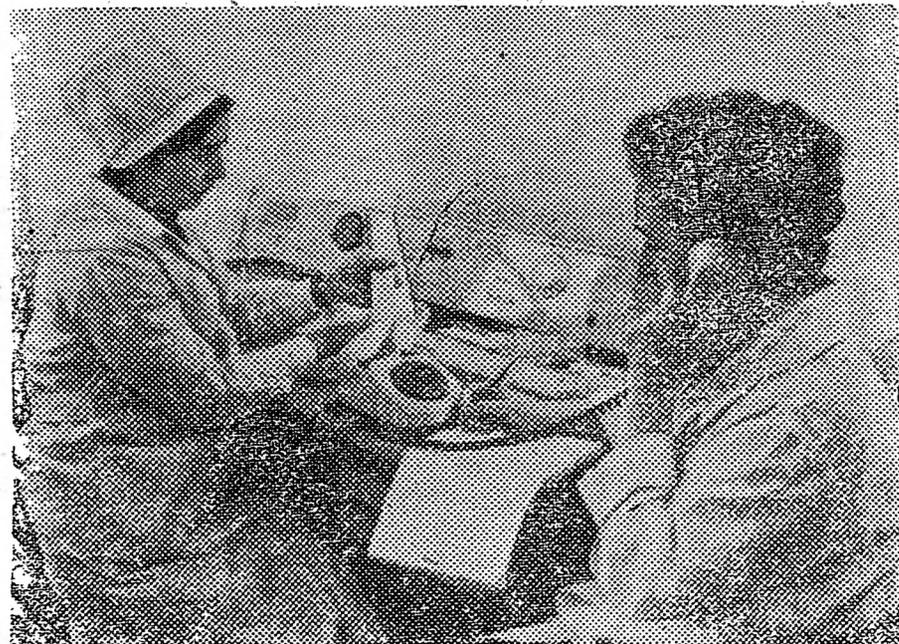
В марте 1938 г. Г. В. Ксенофонов незаконно репрессирован, а через 20 лет реабилитирован.

Мне кажется, нам, землякам Г. В. Ксенофонтова, надо достойно подгото-

вить комиссию на районном уровне, связаться с учеными Якутского филиала Института языка, литературы и истории Сибирского отделения Академии Наук СССР, подумать об увековечении имени талантливого сына якутского народа, видного историка Сибири,

Было бы известной данью уважения памяти ученого присвоение его имени школе, улице с. Тит-Ары, на родине Г. В. Ксенофонтова, или в пос. Покровск — районном центре.

Г. ГЕРАСИМОВ,
учитель Качикатской средней школы.

Белорусская ССР. Дистанционная запись электрокардиограмм внедрена в Могилевской области. Теперь в любое время суток опытные врачи-кардиологи из областной больницы могут с помощью обычного телефона за сотни километров послушать работу сердца больного, дать рекомендации коллегам.

НА СНИМКЕ: заведующая отделом функциональной

Президеммит М. Е. Николаев Г. В. Ксенофонов 110 сааһын туолуугар онгорбут дакылаатыгар Ксенофоновтар дьэ кэргэтэрин үтүө үгэстэрин бэлиэтээн тураң. билинги дьэ кэргэтигэ бары өттүнэн холобур буолар олоҕу олоорбуттара, билиги кинилэр олохторун үөрэтнэх тустаахпыт дьэбитэ Ксенофоновтар дьэ кэргэтэрингэр ажалара В. Н. Ксенофонов ордоса сүдү улаханын тоһоолоон бэлиэтэбитэ. В. Н. Ксенофонов кинилэргэ кинээстээн, улууһугар күдүсалаан, Якутскай куорат Думатыгар депутаттынан, 1912 сыллаагы сакыыга үгэстэрин делегатынан талыллыа сатаабыта.

В. Н. Ксенофонов улууһун дьонун үлэлэтэн куоракка тутуу маһын, уокка оттор маһы болуоттаан уһааран киллэрининэн дьарыктаммыта. Якутскай куорат историятын анаан-минээн үөрөппит ученай П. П. Петров суруйарынан, Якутскай куораттаагы телефон, электростанция дьэ-лэрин маһын бөлөмнээһин, уһааран киллэри бэлэрээтин В. Н. Ксенофонов ылыммыт уонна кэмигэр киллэри хаачыйбыт.

В. Н. Ксенофонов бэйэтин биир дойдулаахтарыгар билингинэн куорат рыногар куорат салалтатын кытта көсөсөһүнэн Аччыгый балаарга (Кружалова) эттэрин, арыларын бааралларыгар мистэ сыһыаттарара. 1910 сыллаагы куорат атыһыттан кини кинилэргэ бэйэтэ 40 тыһ. солк. эргирдээх (обороттаах) кининэн кирбит. В. Н. Ксенофонов куоракка оҕолорун үөрэттэрээри, дьэ-лэри кирбит. Оҕолоро улаатан, үлэ-бит буолан истэхтэрин аайы куоракка уһаайба сирни ылан, олбуордаан дьэ, туттаран иһэр эбит. «Г. В. Ксенофонов үрдүкү юридическай үөрэттүтүтү кэлбитигэр абата тупса олбуордаах дьэни-уоту туран биэрбит»,—дир П. П. Петров. Ол дьэ билинги Петровскай уулуссатын 12/1 бэлиэтээн билигин да баар эбит. Уолсайынан, В. Н. Ксенофонов аймахтарынаан, ученай суруйарынан, куоракка кырата 17 дьэни уонна Сэргэлээххэ икки даачаны бас билэн олоорбуттар. Сорох дьэ-лэрин аһаҕаһылар эбит. Улахан кыһа В. Н. Ксенофопова кэргэнэ И. П. Ан-дреевич атыһыт түүлээгинэн

эргинэр улахан баай кини куоракка хас да дьэ-лэммит. И. П. Антипин Ломоносов уулуссатыгар Таалай күөлүн үрдүгэр икки дьэни туттарбыт 1919 сыллаахха Якутскайга советскай былаас олохтоммутун кэннэ Ксенофоновтар, Антипиннар элбэх дьэ-лэрин, эргинэр туочукаларын байыаннай-революционнай штаб уураабынан конфискациялаан ылбыттара. В. Н.

чааһынай дьэни, ол иһингэр В. Н. Ксенофонов, И. П. Антипин хас да дьэ-лэрин куорат бас билингигэр үйэ-саас тухары биэрбиттэр. Ксенофоновтарга Полевой уулуссага баар (мин хоһоочу дьэм арааһа) биэр дьэ-лэри дьэ-лэрэ ҕалбыта. П. П. Петров Ксенофоновтар Якутскай куоракка туттарбыт дьэ-лэрэ оччотооҕу Эдьигээн, Верхоянскай, Орто Халыма

БУ — ИНТЕРЬИНИНЭЙ

КСЕНОФОНТОВТАР

ДЬИЭЛЭРЭ

957/156 (1-22)

271

Ксенофонов элбэх дьэтин, баайы-дуолун советскай былааска буор босхо туран биэрбитин, ону туоһулуур К. К. Байкаловтан ыспараакалаарын иһин алта уолун репрессиялаан баран, бэйэтин тыыппатахтара.

Ксенофоновтар дьэ-лэрэ оччотооҕу бу саха баайдарын үгэстэрин кинини курдук бөҕө-таҕа үчүгэй оҕоһуулаахтара, кэрэ архитектуралаахтара биллэр. Дьэ-лэрэ даҕаны 1992 сыллаахха тахсыбыт Н. П. Крадин «Архитектурное наследие г. Якутска» дьэн кинигэтигэр хаартыскаҕа түһэрэн, дьү-һүйэи (описьвае) киллэрнэ дуо? Үөрэхтээх күтүөтүгэр, кыра кыһа Евдокия Васильевна кэргэнигэр Архип Павлович Протодаконов аатыгар Беллинскэй уулуссатыгар биэр дьэни эмнэ суруттарбыт эбит.

Мин, арааһа, ол дьэ-лэрэ 1948 сыллаахха Евдокия Васильевнаны кытта аргыстаһан кириэн куоракка «Хонно турардаахпын, Трахома ыарыһа булан харахпын бүрүттэрэ сыспыһын» ол мааны дьахтар үтүө субэтинэн куоракка кириэн харахпын эмтэппитим.

Чааһынай бас билиини төрдүтүтү суох онорорго партия, правительствэ хас да уураахтара тахсаннар 1929 сыллаах балаһан ыйын 19 күннээри горсовет комиссиятын дьаһалынан 41

куораттар дьэ-лэрин саҕа эбитэ буолуо дир. Кини куорат дьаһалтатын баһылыга И. Ф. Михальчуктан, куорат Мунньабын председателэ Е. С. Никитинаттан Ксенофоновтар куорат сайдытыгар, тупсуутугар киллэрбит үтүөлэрин учуоттаан Беллинскэй (Полевой) уулуссага В. Н. уонна Г. В. Ксенофоновтар уулуссала-ра дьэн ааттырга туруорсар.

«Куоракка В. Г. Беллинскэй аатынан кининэммит библиотека баар, онон хос-хос ааттартан босхолоһон төрүт олохтоох чулуу дьоммут үтүө ааттарын хайаан даҕаны үйэтүтүбүт»,—дир ученай. Мин улуускут кинигэр Покровскай куоратыгар урукку Пятилетка уулуссаны ул. Братьев Ксенофоновых дьэн уларыппыттарын үөрэ көрбүтүм. Г. В. Ксенофонов 110 сааһыгар Дьокуускай куоракка научнай конференция ытыллыбыта. Ол конференция матырыйаалларын түмэн «Г. В. Ксенофонов «Возвращение к себе» дьэн кинигэни таһаарбыттар. Ол кинигэ П. П. Петров «Дьокуускайга Ксенофоновтар ааттарын кытта сибээстээх тутуулар» дьэн ыстатыйата кирбит. Ол ыстатыйа маырийаалларыгар олобуран бу бэлиэтэһини сурулуна.

Г. ГЕРАСИМОВ,
кыраайы үөрэтээччи.

В этом году общественность района и Республики Саха отмечала 105-летие Г. В. Ксенофонтова. Впервые мы имели возможность официально почтить память выдающегося земляка, незаурядного ученого — представителя первой якутской научной интеллигенции.

На торжества, по приглашению, прибыл сын Г. В. Ксенофонтова с супругой Галиной Николаевной. Леонид Гаврильевич родился в 1930 году в Красноярске. Закончил Ленинградский политехнический институт. С должности главного инженера Красноярского целлюлозно-бумажного комбината в начале 80-х был выдан для работы в Москву в проектный институт бумажно-химической промышленности.

Леонид Гаврильевич и Галина Нико-

лаславна имеют взрослого сына, инженера, выпускника Московского химического института имени Менделеева, который, в свою очередь, имеет двух детей. Таким образом, род Ксенофонтовых не прервался на погибшем в сталинских лагерях Гаврииле Васильевиче.

Сын ученого выступил перед земляками отца с речью, которая приводится ниже. Но перед этим хотелось бы добавить несколько штрихов к портрету Г. В. Ксенофонтова.

Официально его считают прежде всего фольклористом и этнографом. На торжественном вечере 19 февраля В. Н. Иванов, директор Института истории, языка и литературы ЯНЦ, назвал Г. В. Ксенофонтова крупным историком лишь «в третьих».

Дело в том, что ученый занимался документальной историей якутского народа. Этот период истории может быть с достаточной долей достоверности изучен только лишь благодаря скрупулезному изучению этнографии, фольклора и данных археологии. Именно благодаря этим источникам историку удалось сопрячься с изучаемой эпохой. Г. В. Ксенофонтов самостоятельно собрал и изучил фольклорный и этнографический материал, который лег в основу его фундаментального труда по истории якутов «Ураахай — сахалар». Таким образом, он был прежде всего крупным историком, а с точки зрения гражданской — патриотом.

*Алексей Павлович
26 мая*

Л. Г. КСЕНОФОНТОВ: желаю счастья и мира...

Отца арестовали, когда ему было 50 лет. По тем сведениям, что мне удалось собрать, его жизнь прервалась в 1942 году. Остальное, а именно, как складывалась его судьба в течение 4-х лет с момента ареста, пока остается тайной.

В 1938 году мы жили в г. Дмитрово Московской области. В этот период отец был занят подготовкой к печати своих трудов, в частности готовил «Эллайаду» — сборник намятников фольклора якутского народа.

Тогда, в свои 8 лет, благодаря общению с отцом, я понял и усвоил на всю жизнь одну истину — дело, за которое взялся, нужно делать хорошо, в противном же случае лучше вообще не брать-ся...

Меня иногда спрашивают, почему вы не продолжили дело отца. Так уж получилось, что судьба меня бросала по всему бывшему Союзу. Я имел возможность жить только там, где мне позволяли и обучаться тому, что мне разрешали. Как тогда говорили — сын врага наро-

да. И я не волен был выбирать себе и школу и вуз. Став инженером, задумался — смог бы стать этнографом, фольклористом, историком, продолжить дело отца? Наверное, мог бы. Но тогда же я себе уяснил: продолжить семейную традицию нужно так, чтобы отцу не было стыдно. Его имя, память о нем были и по сей день являются высшим авторитетом для меня...

Я впервые на родине отца (но, как говорится, лучше поздно, чем никогда), и еще раз понял, что отец занимался полезным делом. Некоторым кажется, ну что там заниматься фольклором, этнографией, ведь можно прекрасно обойтись без этих знаний.

Должен сказать, в Москве, откуда мы с супругой Галиной Николаевной приехали, сейчас очень тревожная обстановка — как-то теряются нравы, обычаи, люди не признают, неуверенны в завтрашнем дне. А ведь обычаи, культура наших предков, далеких и близких — я считаю, что в культурном и

нравственном аспектах они были далеки впереди и лучше нас, современных людей — все это отражено в тех сказаниях и мифах, которыми занимался Г. В. Ксенофонтов. Соблюдение традиций, на мой взгляд, гарантирует устойчивость общества.

Два дня, которые мы с супругой провели в Покровске, вселили в нас оптимизм. Обстановка в Республике Саха разительно отличается от московской — намного спокойней. Видимо, оттого, что народ ваш крепче в своих устоях.

Отца часто критиковали за национализм некоторые его коллеги — ученые. Но он думал иначе: народы Сибири, якутский в том числе, не уступают по своему культурному развитию и интеллекту народам европейским. Одну из причин он видел в том, что якутский народ, южный по своему этническому происхождению, сумел не только выжить в суровых климатических условиях, но и сохранил свою изначальную культуру, свой быт и интеллект. Может быть кому-

то подобные мысли не нравились. Иногда ему недовольство высказывал Алексей Павлович Окладников, академик и крупнейший ученый — исследователь истории Сибири. Хотя во многих вопросах он поддерживал отца.

Мне пришлось общаться с А. П. Окладниковым и немного с якутским ученым Г. И. Эргисом. Они оказывали поддержку мне. Алексей Павлович как-то даже брал в экспедицию — на археологические раскопки. Но, поскольку я всю жизнь занимался и интересовался техникой, то был тогда глух и нем к проблемам истории.

А теперь, приехав на родину отца, я понимаю, как отец любил свой народ и занимался благородным и нужным делом.

Разрешите мне поблагодарить земляков отца, всех вас за то, что с таким уважением относитесь к памяти Г. В. Ксенофонтова. Желаю вам счастья и мира.

Записал П. ЯКОВЛЕВ.

Эргилли

Саха норуотун чулуу уолаттара сымыйанан буруйданан репрессияга түбэспиттэрэ билиги духовнай сайдыытыгар охсуулаабын, билингнэ диэри кэтэ-нэ-манана сылдыар да майгыбытыгар кэстөр. Нация чулуу дьонун соруйан суох онортообут политика билиги өй-санаа өттүнэн бытаанык үүнэрбитигэр эрэ сөптөөх усулуобуйаны тэрийбитэ, национальной республикаларга үксүлэригэр дьингнээх геноцид сабардаабыта мэлдьэх буолбатах.

Өссө 20-с сыллар бүтүүлэригэр Россияга кизгник биллибит историк, этнограф Гаврил Васильевич Ксенофонтов төрөөбүт хотугу кыраайын усталаах-туоратын суол-иис суох кэмигэр атабынан кээмэйдээн, бэркэлээтэбинэ ыгыыр атынан ыраах сирдэр ыырдарын кэрийэн булбут, муслут баай фольклорун чинчийэн, ырытан суруйбут бөдөн үлэтэ "Ураанхай сахалар" кинигэ "Бичик" национальной кыһатын салалтата (директор В. В. Алексеев, көбүлээнининэн иккиһин күн сириг көрдө. Соторутаабыта Обо дыбарыаһын актовай салалатыгар Г.В.Ксенофонтов бу кинигэтин таһаарыны республика общественноһо национальной барбары суолугар үктэнии ситиһитин курдук сыаналаата.

Кинигэ туһунан сүрүн дакылааты ГЛИИ директора, профессор В.Н.Иванов онордо. Кинигэни билингги абааччы толору сыаналыа диэн эрэлин этэн туран, ученай "Ураанхай сахаларга" автор туруорбут сорукутарыгар тохтоото уонна биэс суол түмүктээһиннэри онордо: маннайгытынан, Г.В.Ксенофонтов монография бу бастакы томугар хотугу уонна Бүлүү сахалара хантан кэлбиттэрин көрдөрөр сорукутааба, үлэ иккис томугар киин оройуоннарга олорор сахалар төрүттэрин туһунан суруйуохтааба. Иккиһинэн, Г.В.Ксенофонтов урут туох да суруга суох норуот историятын үөрэтэригэр, сүннүүнэн норуот тылынан айымнытыгар — фольклорга олобуран үлэтин суруйбута. Ол эрэри кини бу ньымата үлэ кэмигэр көнүөн сөптөөх гипотезалардаабын сэгээн этэрэ...

руот номоххо кубулуйбут үтүөкэннээх сэхэннэринэн олус үлүһүйбүтүн бэлиэтнэххэ наада. Үсүһүнэн, табанан ииттинэн олорор хотугу сахалар бэрт эрдэтээбигэ биир-икки үйэ устатыгар эрэ буолбакка, нууччалар Саха сиригэр 17-с үйэбэ кэлиэхтэрин иннинэ бэрт өр кэмнэ, сүннүүнэн Бүлүү өрүс сүннүүгэр олохсуйан сылдыбыттарын туһунан ученай суруйара научнай өттүнэн кэрэхсэбиллээх. Төрдүһүнэн, Г.В.Ксенофонтов билингги сахалар үс бөдөн этническэй элеменнэртэн туралларын дакаастыыр: табанан ииттинэн олорор хотугу сахалар, ынах, сылгы сүөһүнэн ииттинэн олорор Бүлүү сахалара, Амма-Лена намталыгар олорор сахалар. Бэсиһинэн, Г.В.Ксенофонтов сахалар хантан төрүттээхтэрин толору дакаастыыр теорията абааччыларга ситэ тийэ илик, ити автор этэринэн, "Ураанхай сахалар" иккис томугар толору бэриллээхтээбэ. Хомойуо: иһин, иккис том рукопиһа билингнэ диэри кэстө илик. Василий Никитинэн салгыы Г.В.Ксенофонтов саха бастак

найа буоларын ааһан, тюркологияга научнай үлэлэрин үрдүк таһымнарын аан дойдуга биллэр ученайдар ахсааннарыгар бигэтик киирэрин астынан туран бэлиэтээтэ.

Ксенофонтовтар дьэ кэргэттэрэ бүтүнүү кыргыллан, репрессия уодаһыннаах суорунатыгар харыстабыла суох мэхиллибиттэрин туһунан бу бизчэри салайан ыппыт журналист Н.И.Максимов долгутуулаах түгэннэри кэпсээтэ. Хангалас оройуонун аныгылыы өйдөөх-санаалаах, сэниэ ыала Екатерина Максимовна уонна Василий Никифорович Ксенофонтовтар алта уоллаах, үс кыыстаах этилэр. Кинилэр уолаттара үксүлэрэ собуруу куораттарга үрдүк үөрэби бүтэрбиттэр: Гавриил Томскайдаабы университет юридической факультетын, Константин Иркутскайдаабы пединституту, Павел Москвадаабы университет юридической факультетын, Аркадий Москвадаабы технологической институту, Иван Дьокуускайдаабы реальнай училищени, Илья Дьокуускайдаабы педтехникуму бүтэрэллэр. Биир ыал-

тан тахсыбыт наука уонна норуот хаһаайыстыбатын араас салаатын специалистара, саха бастакы үөрэхтээхтэрэ НКВД хааннаах илиититтэн эдэркээн, элбэби эрэннэрэр олохторо быстыбыта. Ксенофонтовтар дьэ кэргэттэрин

лээх, үтүө сэбэрлээх кырдыабыс этэ. Хас да оболордообо. Оччотообу кэмнэ сэрэнэн кэпсэтэрэ. Доборум, бокуоньук, биологической наука кандидата С.З.Скрябин илдээн билсифиннэрбитэ. Иван Васильевич кэнники дууһата аһыллан син балаача элбэби убайдарын, төрөппүттэрин туһунан кэпсээбитэ...

"Бичик" национальной кинигэ кыһатын директора В.В.Алексеев "Ураанхай сахалары" Тверь куоракка үрдүк полиграфической культуралаахтык бэчээттээбиттэрин бэлиэтээтэ. Онон бу кинигэ аан дойду кинигэтин быыстапкатыгар Лондонга кытта көрдөрүллэн үчүгэй онгоһуулаах кинигэлэр ахсааннарыгар киирбитинэн кизн туттуохпутун сөптөөхтүө. Василий Васильевич кинигэ иккис томун рукопиһа көһүннэбинэ, туох да уочарата суох таһаарарга бэлэмин эттэ.

Багдарыын Сүлбэ Г.В.Ксенофонтов дьингнээх ученай быһыытынан, оччотообу политика конъюнктурнай наука тыгар баһыйтарбакка, кини иннинээби үөрэхтээхтэр үлэлэрин объективнайдык, ким диэки буолбакка диригиник, үрдүк таһымнаахтык ырыппытын сөбөн-махтайан, кизн туттан кэпсээтэ уонна ученай аатын үйэтитэр этиилэри киллэрдэ.

Кинигэни бэчээттээн таһаары үөрүүтүн үллэстэн тыл эттилэр: географической наука доктора М.К.Гаврилова, философской наука доктора А.Н.Новиков, педагогической үлэ ветерана А.К.Сивцев о.д.а. Мария Кузьминична обо сааһыгар Москвага олорон Ксенофонтовтар дьэ кэргэттэрин кытта кини абата, эмиз оччотообуга репрессияламмыт К.О.Гаврилов, билсифоллэрин туһунан кэпсээтэ, оттон Андрей Ксенофонтов советской кэмнэ дьингнээх наукага үлэлири диктатура көнүлүлээбэт этэ, онон дьинг научнай хайыскалаах үлэлэр өйбүлү ылбаттара, оттон Г.В.Ксенофонтов үлэтэ төһө да былыргы кэми көрдөрбүтүн иһин син биир "Ураанхай сахалары" уоттабыттара, диэтэ. Кинигэни илдэбэ сылдырааччыны 15 сылга хаайаллара уонна бэйэтэ хайдах түбэспитин бэрт кыратык быктаран ааста.

Улахан болгомтону Иван Васильевич Ксенофонтов кыһа Зоя Ивановна уонна Гаврил Васильевич уола Леонид Гаврилович этиилэрэ тарта.

Зоя Ивановна өр сылларга үлэһитэ буолуотун кыра эр-

дэбиттэн "норуот өстөөбүн кыһа" диэн оччотообу салалта харабын кырытынан көрүллэн улааппытын кэпсээтэ. Билигин кини төрөөбүт оройуонугар Покровскайга пенсияга олорор.

Москваттан кэлэ сылдыар инжөнөр Леонид Гаврилович абатын чуолкайдык өйдүүрүн кэпсээтэ:

— Кини бэйэтин хоһугар наар суруйа олорор буолааччы. Мин ийэбин Клавдия Александровна кытта Красноярскайга билсиппиттэрэ. Онон Иркутскайга балаача өр олорбуттара. Оччотообуга олох эдэр А.П.Окладников абаар кэлэрин үчүгэйдик өйдүүбүн. Мин абатын Гаврил Васильевич Ксенофонтову 1938 с. муус устар 22 күнүгэр Москва анныгар Димитров куоракка олодохпутуна хаайыттара уонна ити сыл атырдыах ыйын 28 к. ылпыттар. Итини мин кэли КСБК архыбыттан булар көрбүтүм. Бастаан биһиэхэ 1942 с. өлбүтэ диэбиттэрэ. Билигин мин соругум — "Ураанхай сахалар" иккис томун рукопиһын көрдөөһүн. Рукопиһы хаайыһа ылалларыгар бэйэтэ илдэбэ барбыт ол гынан баран оннобу КСБК архыбыгар суох. Академик А.П.Окладников кыһыгар сылдыахтаахпын. Баар, онон туох эмэ суол-иис хаалбыта буолуо... Агам төрөөбүт сиригэр сырыттым. Хайдах эрэ тулалыыр эйгэ бука барыта агам харабынан көрөр курдук. Мин бу түгэни, бу бэлиэтээһини хаһан да умнуом суоҕа. 63 сааспар сылдыабын, Иркутскайга төрөөбүтүм. Кумаабынан целлюлозанаан үлэлиир промышленноһо сайыннарыга үлэлээбитим. Саха сиригэр мас элбэх — улахан баай. Ону сатаан туһанааха, кумаабы промышленноһо сайыннарыаха баар этэ...

Ити курдук саха норуотун уһулуччулаах ученайа Г.В.Ксенофонтов кинигэтэ уонна бэйэтин дьылбата, аата-суола төрөөбүт норуотугар эргиллэн кэлиитин куорат общественноһо өрө көтөбүллэн көрүстэ.

Василий Сивцев.

Хаартыскаларга: Г.В.Ксенофонтов уола Л.В.Ксенофонтов уонна З.И.Ксенофонтва.

И.Канаев түһэриитэ.

Удьуордаан эһии

30 к

Ксенофонтовтар дьэ кэргэттэрэ

Саха нуруотун биэр киэн тустар кыһа Гавриил Васильевич Ксенофонтов Ардаа Хагалас улуунун кулунтата **Василий Никифорович Ксенофонтов** улахан уола этэ. В. Н. Ксенофонтов эдэр сааһыгар Лена көмүстээх бириискэлэрин Якутскайдаагы хонтуоратыгар комиссияны бэринээсигинэн үлэлээбит. Олхотоох нэһилиэнньэттэн атылаһы атылалаан бириискэ рабобайдарын хааччыгар ааһыһыһаабыт. Сотору кэминэн киһи бу дьыалага бэйэтин сүөһүтүн эмиэ кытыарбыт. Киллэрбит харчытынан Якутскайга уонча улахан дьыһа туттарбыт.

Василий Никифорович бэйэтин кэмингэр олус сайдыылаах, киэн эргитиилээх өйдөөх киһи өр сылларга уобаластаагы бырааба чилиэниэн үлэлээбит. Киһи саха интеллигенциятын үгүс предствителлэрин чугастык билэрэ. Саха бастакы революционера Урсик дьыоно киһи доктоторо, композитор Адам Скрябин аймага этилэр. Оттон Василий Васильевич Никифоров 1908 сыллаахха петиция дьыалагыгар тутуулан хаайылла сылдыһытын В. Н. Ксенофонтов мэхтиэлээн таһаарбыт. Якутскай архивыгар киһи политсылыһайдары кытта биэргэ түспүт хаартыската кытта баар.

Нууччалык олус маанытык, культурнайдык олоһу туттарын иһин Ксенофонтовтар ис-иниттэн сахалык санаалаах, быһыылаах-майгылаах ыал эбиттэр. Кэргэнэ Екатерина Максимовна киирбит киһини чэйэ суох таһаарбат үтүө үгэстээрин кэпсигилэр. Маннайгы оҕолоро өлбүтүн кэннэ төрөөбүт Гавриил уонна Еленаһы «сабаһыттан күрэтэн» дьин ыалга ииттэрэ биэрбиттэр. Уолсайа кинилэр 9 оҕону (алта уол, үс кыыс) ахаттарыгар турорбуттар. Оҕолор көстөр дьүһүнүүн, баһыга сыстаһас, үрдүк өйдөөх үтүөкэн дьон буола улааппыттар. Василий Никифорович биллэн турар, бэйэтин илгээһин типичнэй предствител, атыл-эргин капиталистар быһаччы сыһыаннаах, демократическай ойго санаага чугас киһи буолан ыраахтаагы былааһа суулдуутун — Олуньутаагы революцияны бэрэ сэргээн көрсүбүт. Оттон Саха сирингэр советскай былаас олохтоммутугар киһи куораттаагы дьылларын, Тийт Арыыга бэрэ-хараһан туруорбут 80-ча ынах сүөһүтүн, сылытын барытын сана былааска туттарбыт уонна К. К. Байкаловтан: «В. Н. Ксенофонтов баайын барытын туттарда, былааска эйэлээх оһон тыгымаһ», — дьин ис хоһоонноох мэхти сургуу ылыбыт. Ол эрэри революция иһиннэ үчүгэйдик олоһобут иһини «тыгыппат» буолуохтара дуо, 1922 сыл олунньу 20 күнүгү Ильяны (1902

1922 с.с.) сымыйа доһуобунан хаайбыттар. Сотору Василий Никифоровичка илдьит кэлбит: «Уолук босхолоһор, баран ылан үһ», — дьин. Соһо арата кырбаһан доһуобуйатын букатын наахтын сүтэрибит уолун дьыллар тийэһэн аһалбыт. Илья убаһатах, 1922 сыл кулун тутар 22 күнүгэр педехиникуму сана бэстэрибит, баарасоһо 20 саастаах эдэркээн бу тыһа быстыбыт.

Ити кэмгэ Иркутскайга интеллигент институту бүтүрүбүт, дүрбөккөмгө нуруот федерациятын салаатыгар Василий Васильевич Константинович (1898 — 1939 с.с.) деһитин тунуһун түүн

кэлэн ким эрэ тонсуһубут уонна: «Сарсын эһигин тутта кэлэлэр», — дьин сэрэппитин туһунан биллэр. Киһи сонно тутта бастаан Японияга, онтон Хотугу Америкага түспүт. Онно тийэһэн киһи научнай үлэһэн дьарыктаммыт: Америка индеецтэрин историяларын үөрөппүт. Ферреспүттэрэ 1925 сыллаахха Константин Васильевичтан сурук уонна бэйэте туһунт хаартыскатаһын, оттон 1919 сыллаахха нуучча эмиграннара: «Эһиги уолгут» — Константин Васильевич Ксенофонтов төрөөбүт дойдутугар ахтылганын уйбакка өллөр, — дьин сурууларын туһунттар. Билигин сана кэм кэб-битинэ К. В. Ксенофонтов архивын, научнай үлэлэрин булан дьон билигингэр таһаардар үчүгэй да буолуо этэ.

В. Н. Ксенофонтов уола-тара реальнай училищега үөрэнэр кэмингэр математиктарынан аатыраллар эбит. Оттон Гавриил Васильевич «Архимед» дьин ааттаага үһү. Кэлин үөрэхтээх дьон буолбуттарын кэннэ устар ууну сомоболуур уус тыллаахтарын туһунан элбэх киһи этэр. Ити өртүнэн Павел Васильевич (1890 — 1929 с.с.) ордук чорбойор. Киһи Москвагаагы университет юридикаһы факультетын бүтэрбит, иһи сүл Москва адвокаттаабыт. Оттон 1922 сыллаахха дойдутугар эргиллэн кэлэн наркомфинга үлэлээбит.

Революция, холбоһуктаһын иһиннэ үөскээбит саха бастакы көлүөнэ үөрэхтээхтэрэ бары даһаны сүөһү, сылыгы интэһитин олоһор ты сэннэ, эбэтэр баай дьонун оҕолоро этилэр. Ол иһин кинилэр саха киһитин олоһун илгэтин, билигини эттэххэ, тыа хаһаайыстыбатын бордонуукуһунан онгортон таһаарыны кайдах хааччыһары, онтон үөскүүр олоһу дьаһаһы диригиник өйдүүлэрэ. Итинэн кинилэр төрөөбүт нуруоттарыгар олус чугас этилэр. Дэлгэ даһаны билигингэ дьир ты олоһунотторо соһуруунан хотунан үрдүк үөрэһи бүтэрэһэн эбит. «Эһиги кэлэн, былыргы саха үөрэхтээхтэрэ бааллар этэ, дьон дьин», — дьинилэрин истэһит дьин дуо. Онук ытыктабылы, төрөөбүт нуруота туһунан тыһынын сүрэһинэн-быарынан үчүгэйдик билэр уонна аан дойдуну ардарар киэн билиилээх киһи — саха интеллигенэ, кырдык ылын ылыбыт эбит.

Ол да иһин юрист үөрэхтээх Павел Васильевич очотообута Сталин НЭП политикатын тохтотуутун, баһынай аймахха алдыһылаах дьаһалларын уонна Ленин нациялар бэйэлэрин бэйэлэрэ дьаһаналарыгар ыбыт суолуутан туорайһынын кытта хайдах да эйэлэспэтэх. Очотообу уобаластаагы партийнай салаалта бэйэте билиһинэрин Ардаа Хагалас улууна экономикаһы өртүнөн саамай сайдыһылаах этэ. Манна нэһилиэннэ 16,8 бырыһыанын кулактаабыттар. Биэр төһөһөһү аһалыым. Билигин Горнай оройуонугар киирэр урукку Ардаа Хагалас уонна Нам улуустарын иһин диэктэригар холбоһуктаһын

иннигэр барыта 24.608 ынах сүөһү, ол аата биэр хаһаайыстыбага 11 ынах сүөһү баар эбит буоллаһына, биһылгы (1991 с.) сылга Горнай оройуонун совхозтарыгар барыта 12700 ынах сүөһү турар. Ол аата быһа түһүтүт аһара хаалбыт. Бу сыһыппараны Горнай оройуона тэриллэһит 60 сылын туолуутугар аһаммыт «Ула күүһэ» хаһыат юбилейнай нүөмэригэр ылым, Манн Павел Васильевич өтө көрбүт курдук. Киһи холбоһуктаһыны аһас баһа өртүнэн эрэ ыытарга этэрэ.

Күүстээх модьу санаалаах П. В. Ксенофонтов конфедералистар дьин орто уонна быстар дьадаһы эдэр саха дьонун советскай социалистическай партиятын тэрийсигэ. Ол конфедералистар партиялар социалистическай торукко олоһуран. Совет былаһын ойүүрэ, баһынай интэһитин комүскүүр соруктаага. Уонна «Биһиги партиябыт Саха ССР ПСФСР-га буолбакка, бэйэһи бэйэ быһаарынымы кыаһын дьин-тахчы мэхтиэллэр тэн бырааптаах орт быһыгынан туспалаах дуогабардаһы усулуобуйагыгар ССРС-ка холбоһуу диэки турар», — дьин бэйэтин программатыгар суруммута. Очотообу эдэркээн Саха республикатын нэһилиэннэтин 82 бырыһыана олохтоох омук, онтон хайа промышленноһа сайда илигин учуоттааһа, бу ирдэһил даһаны хойгур буолбатах этэ. Ол эрэри сталинизм улам аһагар туран испитэ, иһнэ гыһан «конфедералистар» тайбага түһэргэ күһэллэһиттэрэ. Павел Васильевич бэйэте рабобай кылааһа сүөх, баһыһар үгүс өртө сүөһүнү маһан олоһор саха дьонугар пролетариат диктатурага туһунан эргийһэһин ким да иһиннэ дьэһкэтик өйдөөбүт уонна үлэлээн иһиллээһин, личность быраабыгар тэрэһирэн, соһун хараһынан көрөн сыһаныбы буола турар быһыыга-майгыга биэрбит.

«...Биһиги бу принциптэр иһин тайбага түспүтүт. Биһиги иһи иһин биэр санаанан көстөн турар өлөр өлүүгэ, ол эрэри бэйэбит идеяларбыт өрөгөйдүүлэригэр төлөнөөх итэһилинэн барарга быһаарыммыһыт. Эһиги (...) үлэлээн иһиллээһин былаастарын самнарар иһин буолбакка, кинилэр сизрдээх бырааптары иһин охсуһууга турууһыт» — дьин суруйбута П. В. Ксенофонтов 1927 сыллаах хамсаһын иһтиһи аһаарыгар этиттэр. Биллэрин курдук иһи хамсаһыгар 1927 — 28 с.с. ырааһыһы хам баттаммыта. Павел Васильевич ытылыбыта. Киһи уһуога Якутскайдаагы Ньюкуола таһаратын дьыһаһын аһыгар хойука дьыһаһы баарын онно мрамор баһаһа: «Остановись, прохолоһуй, здесь лежит велиноно убиенный»; — дьин суруктааһын туһунан кэпсигилэр.

Иван Васильевич Ксенофонтов (1899 — 1972 с.с.) дьылгата үөһөтөх өртүттэн 1928 сыллаахха түүрө уурулуубута. Иван Якутскайдаагы реальнай училищени бүтэрэһэн баран соһуруу үрдүк

үөрэххэ хомум мутунаһ барыта. Ону көрөн арата: «Убайһыһыт үөрүһтөнөн, саһыгалаан хаалдылар, сатааһын иһи аһыттар хаал», — дьитбит дьин кэпсигилэр. Олоһоһа Иһан эргичи толкуйдаан баран: «Очотообуа Хаас Буотур (Петр Давидов дьин бэйэтин хон курдук көрүһүн олоһор киһи) кыһыһын кэргэн ылан кулу», — дьин туруорсубут. Ити усулуобуйаны аһа толорбүт, Иһан таһыһы кыһыһын кэргэн ылан бэрт кылгастык олоһуттар. 1928 сыл түүх да буруйа сүөх киһини тутан хаайбыттар уонна Беломорканал тутуутугар лааһырга ыһпыһыттар. Онно киһи 8 сыл үлэлээн, биэр сыл хаалан айаһыһыр хьрчытын буһунан баран эргиллэн кэлбит. Кэргэнэ Вера Петровна иһи кэһинтэн сыл буолан баран өлбүт. Кинитэн Зоя дьин соһотох кыһыс хаалдыт.

1938 — 1939 сылларга Иван Васильевичиң диктатураһа хаһа сылдыһыттар. Бу дьон сии сүгүһүһөһтэрэ сүөх дьин иһи кэһинтэн Иван хоту Берхояһна түспүт. Онно 1972 сыллаахха өлбүт.

Улахан убайлар Гавриил Васильевич (1888 — 1938 с.с.) 1937 — 38 сылларга хайыһы-сах Сибиһиргэ бьллэр бодоһу үһенэй буолбүт. Москва анныһааһы Димитров куоракка олоһон «Урааһхай сахалар» иһиһи тоһун суруйар. Киһини иһи 1938 сыл хаайбыттар уонна аһыһа хоһоот. Москва куорат түрмэтигэр иһан олоһобуттар. Манна мьл биһирэ тохтоһохпун баһараһын. Драматург Степан Ефремов убай быраат бэйэ-бэйэлэригэр кылааскабай өһтөх буһуһуһтарын туһунан «Иһи-һи» дьин урукку сылларга үгүстүк туруорулуубут иһесатыгар Гавриил уонна Павел Ксенофонтовтар претотип буолаллар дьин этэһчилэр. Ол эрэри иһиннэ кырдык кыһыһа да сүөһүн туһунан кэлин кырдыһан баран өлбүт эһыһидэрэ Елена Васильевна мэлдьи этэрэ үһү: «Иһи-һилэр бэйэ-бэйэлэрин диригиник ытыктаһар уонна өйдөһөр этилэр», — дьин.

Аркадий Васильевич Ксенофонтов (1901 — 1941 с.с.) Москвагаагы механико-технологическай институту бүтэрбит. Киһи очотообу сэдэх паровой котелларга уонна турбиналарга инженер идэһин баһылаан баран Москвага үлэһин хаалдыт. 1938 сыллаахха тутан ыланнар уонна буруйдаммыт ыстатыһаһын ыйбакка эрэ Халымага кыллаһырга ыһпыһыттар. Киһи бу лааһырга Элгээн дьин сиргэ күн наһаһын көрөн 1941 сыл олунньу 1 күнүгэр өлбүт.

Аһалара Василий Никифорович 1943 сыллаахха кыра кыһыһыгар Евдокия Васильевна Ксенофонтова-Протодьяконовага олоһон өлбүт. Оһон төрөөбүт дойдугарыгар нуруоттарыгар ыһык таһаллара куруук тыһыһаах.

З. ПЕТУХОВА:
Якутскай.

Редактор О. Г. СИДОРОВ

ТУСКУЛ

“САХА ОМУК” ХОЛБОҢУК ОРГАНА

1990 с.
атырдыах ыйыттан
тахсар

1991 с.
Кулун тутар
29

күнэ

№ 3 (8)

Ксенофоновтар дьэ кэргэттэрэ

Бэйэтин историятын бил-
бэт нурут нурут буолбат.
Ол да иһин буолуо, дьон
өйүн-санаатын хам баттыр-
га туһуламмыт политика
бастаан туран, нурут ис-
ториятын суох оигорого, си-
мэлитэргэ дьулуһар. Билгин
сага кэм үүнэн, биниги ну-
руопнут историятын «үрүг
бэтинэлэрин» күн сырдыг-
гар тыктаран, туох баары-
нан кырдыгыһан көрдөрө-
гө үлэлибит. Онук да буо-
луохтаах.

Гавриил Васильевич КСЕ-
НОФОНОВ (1888—
1938 с.с.) — саха нуруотун
историятын, этнографиятын,

фольклорун уһулччулаах
чинчийээччи, Сибияргэ бил-
лэр бөдөн ученай, Кини сү-
рүн уонна сүдү улахан суол-
талаах үлэтэ «Ураанхай-са-
халар» 1937 сыллаахха Ир-
кутскай куоракка бэчээттэ-
нэн тахсыбыта. Онтон ылата
ити кинигэ бобуллаан хос бэ-
чээттэммэтэбэ. Быйыл Саха
сириэээри кинигэ издатель-
ствота «Ураанхай-сахалары»
таһаараары бэлэмни сыл-
дьар.

Г. В. Ксенофонов төрө-
лүттэрэ, бииргэ төрөөбүттэрэ
кимнээх эгидэрэй? Бүгүн
Ксенофоновтар дьэ кэргэ-
нинэн 1914 сыллаахха түс

пүт хаартыскалары бэчээт-
тинбит. Кинилэр тустарынан
ыстатыйаны «Тускул» кэлэр
нүөмэригэр таһаарарга бы-
лаанныбыт.

Снимоктарга: Г. В. Ксено-
фонов.

Ксенофоновтар дьэ кэр-
гэттэрэ (хагастааһына) оло-
роллар Татьяна, Елена, пео-
лэрэ Екатерина Максимовна,
аҕалара Василий Никифоро-
вич, Гавриил, Евдокия, ту-
раллар Иван, Илья, Констан-
тин, Павел, Аркадий,
хаартысканы Р. В. Ксенофонов

Г.В.Ксенофонов төрөөбүтэ 115 сылыгар

Үтүөттэн үтүө утумнанар

Оля чугас дьонун ахтыларыгар, дьэтигэр баар матырыйаалларга олобуран онорбут иһитиннэриитэ үгүстэргэ, ол иһигэр улуус историятынан дьарыктанааччыларга итиннэ тиит-арыылар ынрырылаах ыалдыттарыгар, Г.В.Ксенофонов сиэн балта Ксенофопова Зоя Ивановнага кытары үтүө сонунунан буолбута.

Конференция кэмигэр Олялаах Зоя Ивановна бэйэ-бэйэлэрин кытта сана билсэбиттэрэ уонна дьэлиэхтигэр диэри биригэ сылдьан үгүһү кэпсэппиттэрэ.

Оля иһэтин эбээтэ Арбаа Хагалас кулубата Василий Никифорович Ксенофонов биригэ төрөөбүт балта буоларын кэпсээбитэ. Зоя Ивановна бу кэлин Дьура диэки ханан эрэ эһэтинэн аймахтара баарын үһү-таамах курдук истибитин эппитэ, урут билсэ, билдэ сылдьыбатахтара диэбитэ. Кини хас да сыл эбээлээх эһэтигэр Дьокуускайга олорбута эрээри, эһээтэ онно балтылаахпын, аймахтаахпын диэбитин өйдөөбөт эбит. Кэмэ онук буоллаба. Алта уолун аһымытыгар баттаппыт кырдыбас аба урут дьэ кэргэнинэн түспүт хаартыскаларын кэтэбэр "Короткое время

существовала счастливая семья гражданка Василия Никифоровича Ксенофопова. После революции распалась," диэн сүрээтин хаанынан суруйбута да ону кэрэҕэллэр дии саныбын. Ама да ааспытын иһин, инчэбэй эттээххэ тимир-хабыр үйэтэ этэ.

Соторутаагыта Тиит Арыыга Г.В.Ксенофонов 115 сылыгар анаммыт улуус үөрэнээччилэрин научнай-практической конференциялара буолан аастыта. Олохтоох оскуола учууталларын, оҕолорун көгүлээһиннэринэн, тэрийишлэринэн ытыллыбыт дьаһалга сүрүннээн чугастаагы нэһиликтэр, Покровской куорат эдэр кыраайы үөрэтээччилэрэ кыттыны ылбыттара.

Онно аагыллыбыт уон агыс иһитиннэрииттэн улуустаагы кыраайы үөрэтэр музей директора, суруйааччы П.Н.Харитонов-Ойуку салалтатынан үлэлээбит экспертнэй бөлөх ордук чорботон бизс дакылааты бэлиэтээбитэ. Олор ортолоругар V Малдыагар оскуолатын XI кылааһын үөрэнээччитэ Оля Семенова "Кытыл Дьурага -- Ксенофоновтар аймахтара" үлэтэ эмиэ баара.

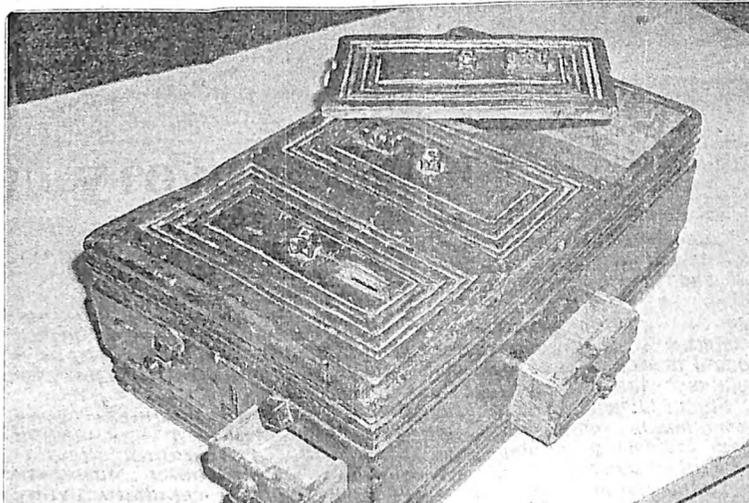
Уһун санааны самаран, тыны-быары ыган, хааһаха тыыннанан. Оччолорго, "норуот өстөөхтөрүн" күнүһүн тымыктанан көрдүүр кэмнэригэр, чордоон эһингэ дьылбаламмыттар аңардас харыстаһар үтүө санааттан эрэ чугас дьонноруттан, доҕотторуттан тэйсэбит буоллахтара эбээт, уонна хайа киһи илэ өйүнэн сылдьан баайдар сыдыааннарабын, буолаары буолан "дьарай бандыыт" Павел Ксенофонов аймаҕабын диэн кэпсэниэй!..

Ол да буоллар Василий Никифорович балтынан билсэллэр эбит

быһыылааба. Ону убай киһи балтыгар суруктаан-бичиктээн бэлэхтээбит дьэ кэргэнин хаартыскага да туоһулуур.

Оля конференцияга ол хаартысканы кытары хос эбэтигэр хаалбыт бэрт мындырдык оноһуллубут уон икки түгэхтээх мас холбуйаны көрдөрө адалбыт этэ. Өссө Силипиэнтэп аймах үрүн көмүс уонна саха иһиттэрэ дьэ кэргэн күндү реликвиятынан буолалларын кэпсээбитэ, аймахтарын төрүчүтүн онорон ситэрэр санаалаабын эппитэ.

Хаан утумнааһына, удьуордааһын диэн баар. Өбүгэлэрбит "Төрүт дьон төрүөбэ, ытык дьон ыччата" диэн мээһэбэ эппэтэхтэрэ буолуо. Онон буоллабына, ааспыт үйэ сабаланытаагы саха интеллигенциятын чабылхай бэрэстэбинтэллэрэ ини-бии Гаврил, Павел Ксенофоновтар - абаалаатар аҕалара Василий Никифорович эмиэ "аһаҕас сарынаах, үүттээх өттүктээх", түс-бас дьон удьуордара буолуон сөп. Кини кимтэн кининээбэ, хантан хааннааба уонна чуодан революция иннинээҕи олоҕо биллиниэ сииһилин үөрэттиллэ илик, биллибэт да диэххэ сөп. Онон Оля бу үлэтэ ситтэһинэ-хоттобуна Арбаа Хагалас сис ыала Ксенофоновтар олохторун чинчийиһигэ, бэйэтэ эппитини, "өссө биһир кыра сүүрээт буолан", санаа страницаны арыына диэн эрэнэбин.

Роман ПОПОВ.
Автор хаартыскага түһөрүлэрэ.

Елена ОКЛАДНИКОВА:

"Абам Ксенофонтон үлэлэригэр олус ытыктабыллаахтык сыһыаннаһара"

Бэс ыйын 17-20 күннэригэр Дьокуускайга "Календарная культура народов Сибири: стратегия этнического развития" диэн ааттаах Бүтүн Россия-таабы научнай-практической конференция буолан ааста. Бу улахан научнай форумна Россия хас да бөдөн учуонайа кэлэн кытынна. Кинилэртэн биридэстэрэ А.И.Герцен аатынан РГПУ профессора, и.н.д. Е.А.Окладникова — Саха сиригэр наукатыгар биллэр автор, Социалистической Үлэ Геройа, академик А.П.Окладников төрөппүт кыһа эбит.

Биһиги Елена Алексеевнаттан абата, академик Алексей Окладников чинчийэр үлэтин уонна Саха сиригэр кытта сыһыанын туһунан кэпсиригэр көрдөстүбүт.

Виктор ЭВЕРСТОВ хаартыскаҕа түһөрүттө.

● Гаврил АНДРОСОВ

Корреспондент: Чопчулаахтаах, Алексей Павлович Окладников хантан төрүттээбэй?

Елена Окладникова: Абам бу эгэртэн төрүттээх. Тыпта дэриэбинэтигэр. Тыпта — Өлүөнэ өрүс үрдүгэр турар. Качугтан ырааба суох сиргэ. Онон Саха сиригэр сыһыаннаах "үлэтэ" үстүөрт сааһыттан сабаламмыта. Кини кыра эрдэбиттэн "похоттарга" сылдыра.

...Салгыы сэхэргээтэххэ, Б.Э.Петри диэн бөдөн учуонай баара. Кини биридэ абам үөрэнэр

оскуолатыгар, кэлэн проекторынан археологической бөлүмүлэри — таас онгоһуурлары көрдөртөөбүт. Абам бу көрсүһүү кэнниттэн сүргэтэ көтөбүллүбүтэ. Похоттарга тиһигин бысталка сылдыра. Оно араас таастары хомуйан дьэтигэр таһара. Эбэм, Алексей Павлович ийэтэ Анна Демьяновна: "Дэриэбинэбэ ыал оболоро бары оҕо-оҕо курдуктар. Оттон биһиэнэ хайдах эрэ. Бөбү-сыһы хаһар уонна таастары мунһар", — диэн мөбүттэрэ үһү. Абам оскуоланы бүтэрэн Иркутскайдаабы педагогической техникумга үөрэнэ кирибитэ.

Корр.: Окладников Иркутскайдаабы педагогической институтка үөрэммитэ диэни итибитим...

Е.О.: Кырдык, педтехникуму бүтэрэн баран, тута педагогической институтка үөрэммитэ. Институтка кириэбиттэн профессор Петри салалтатынан научнай үлээн утумнаахтык дьарыктанан барбыта. Палеонтологической куруһуок баар эбит — онно суруттарбыт. Петри быһаччы сабыдыалынан, кэлин бу куруһуокка дьарыктаммыт ыччатынан элбэх археологтар тахсыталаабыттар. Куруһуок чилиэннэрэ Өлүөнэ сүннүгэр олоро сылдыбыт норуоттар былыргы культураларыгар матырыйаал хомуйуутун сабалаабыттар.

Корр.: Алексей Павлович Иркутскай институтугар үөрэнэр сылларыгар саха чулуу учуонайа Гавриил Васильевич Ксенофонтон эмиз бу институтка үлэлиирэ. Ол аата кинилэр бэйэ-бэйэлэрин билсэр буолуохтарын сөп. Икки чабылхай учуонай биридэ кэмгэ алтыһа сылдыбыттарын туһунан өр кэмгэ туох да бигэргэтии суоҕа. Ол биричинэтинэн, бука, Ксенофонтон 30-с сс. репрессияламмыта, оттон үлэлэрэ үһүн кэмгэ обонллубута булуон сөп. Дьэ, онон абам уонна Гавриил Ксенофонтон бэйэ-бэйэлэрин билсэллэрэ дуо?

Досье

Алексей Павлович Окладников (03.10.1908-28.11.1981) — академик (1968), РСФСР (1967), Саха АССР (1957) уонна Бурятскай АССР (1963) наукаларын үтөлээх деятелэ, ССРС Госбириэмийэтин икки төгүллээх (1950 уонна 1973) лауреата, Социалистической Үлэ Геройа (1978), археолог уонна Азия былыргы культураларын чинчийээчи.

Иркутскай губерния Жигаловотаабы оройуонун Знаменскай волостьгар Монастырщина (Константиновщина) диэн дэриэбинэбэ учуутал дьы

кэргэнигэр төрөөбүт. 1925 сылтан Иркутскайга олорбут. 1927-1934 сс. музей этнографической уонна итэбэли утарар отделын сэбиэдиссэйэ. Ону сэргэ педтехникумга уонна пединститутка үөрэммит. 1934-1938 сс. Материальной культура историятын государственной академиятын аспирана. Кандидатскайын темата — "Ангара өрүс хочотугар неолит кэмнээбэ киһи унуохтара". Докторскайын темата — "Саха сиригэр түг былыргы историятын очеркалара" (1947).

1938-1961 сс. Ленинградка Материальной культура историятын государственной академия-

тыгар, ССРС НА археология институтун Ленинградтаабы салаатын палеолит секторыгар үлэлиир. 1961 сылтан Новосибирскайга ССРС НА Сибиридээбэ салаатыгар экономика уонна промышленнай онгортон таһаарыны тэрийэр институтугар, санга үөскээбит история, филология уонна философия институтугар уонна маны таһынан Новосибирскай университетин профессорунан үлэлиир.

Сибири, Дальнай Восток, Монголия уонна Орто Азия түг былыргы историяларын уонна археологияларын бөдөн специалиһа. 400-тэн таһа бэчээттэммит научнай үлэлээх.

Саха сиригэр сыһыаннаах — "Древняя письменность якутов" (И.И.Барашковтын кыттыһан) 1942 с. Дьокуускай, "Исторический путь народов Якутии" 1943 с., "Ленские древности" үс выпускаах 1945, 1946 сс. Дьокуускай, 1950 с. М.-Л., "История Якутии" I том 1949 с. Дьокуускай, "История Якутской АССР" 2-с таһаары 1955 с. М.-Л. диэн үлэлэрдээх. Бу үлэтэ английскайды тылбаастанан, "Yakutia Before its incorporation into the Russian State" диэн аатынан 1970 сыллаахха Лондонга бэчээттэммит.

сиригэр үлэлээбитэ. Бу кэмгэ кини саха учуонайдарын — И.И.Барашковы, Н.К.Антоновы кытта биридэ чинчийи ыппыттары биллэр. Кэлин төһө сибээстэһэр этэй?

Е.О.: Биллэн турар, суруйсаллара. Абам суруйсурут суруктары бүтүннүүтүн Россия Наукаларын академиятын архыбыгар туттарбытым. Санкт-Петербурга, бэйэбэр баары барытын биэрбитим. Онон сэнээрэр киһи ким бабарар онно үлэлиэн, билсиэн сөп.

...1932-1934 сылларга абам Иркутскайтан Ленинградка көһөн кэлбитэ. Ол эрэри сайын айы Сибиридэ экспедицияларга барарын тохтоппотоҕо. Онон сэри сабаланытыгар бэс ыйын 22 күнүгэр хайыы-үйэ "хонууга", Өлүөнэ таһыгар, сылдыра. Эссө ыам ыйыттан экспедицияба турунара. Сэри кэнниттэн Ленинградка төннөн Материальной культура институтугар үлэтин сабалаабыта. Өлүөнэтээбэ экспедиция хомуйбут баай матырыйаалын чөмчөтүүнэн дьарыктаммыта.

Корр.: Абам "Саха АССР историята" диэн үлэтин тула улахан мөккүөрдэр барыттары биллэр. Ол туһунан тугу этиэн этэй?

Е.О.: Уникальнай үлэ. Кини манна эссө олдыт оҕо эрдэбиттэн ыла хомуйбут баай матырыйаалын барытын туһаммыт. Фольклортан, эпическай айымньылартан сабалаан археологической

булумньуларга тийэ үгүс матырыйаалы түмүт.

Корр.: Үлэ бастакы томнарыгар учуонай оччотообу кэмгэ холоотоххо хорсун түмүктэри онорбут...

Е.О.: Кырдык, хорсун түмүктэргэ кэлбитэ. Тоҕо диэтэххэ, мусупт матырыйаала барыта ону туһулуур! Алексей Павлович уопсайынан историяны кизгник, үөһэттэн көрөргө дьулуһара. Биридэ кэми, мизэстэни эрэ буолбакка, атын сиргэ, ол кэмгэ туох буолбутун барытын тэнгэ тутан сыаналыыра. Итиэннэ, иккиһинэн, кини дьынгнээх археолог этэ.

Кини археолог быһытынан талааннаабын, бааттаабын маннык түбэлтэнэн холбурдуохха сөп. Биридэ С и б и р г э трасса устун массыынанан мунт кыраайынан көтүтэн испиттэр. Тула өттүлэрэ барыта өрүтэ экирээт, дьиримнэн олодор эбит. Дьэ, оннук усулуобуйа абам суол кытытыгар киһи

атабын дьардыамата чоройон турарын таба көрөн тохтоппут. Бу сири хаһан көрбүттэрэ, бронза үйэтинээбэ балайда сыаннастаах көмүү буолан тахсыбыт! Олус мындыр буолан стоянкалары, таска ойуулары киһи таба көрүө да суоһун сатаан булара.

Корр.: Елена Алексеевна, эн абам туйабын хатарбыт эбикини дии? Бука, арааһа, кыра эрдэххиттэн экспедицияларга сылдыспыт буолуохтааххын...

Е.О.: Мин ийэбинэн Ленин-

градка олоробут. Оттон абабыт Новосибирскайга институту салайара. Онон үөрэх дьыла бүтэ да, ийэбинэн абабытыгар көтөрбүт. Итиэннэ, биллэн турар, сайыны быһа, хаһан балабан ыйа буолан үөрэх сабаланыр диэри, экспедицияба сылдыһарым. Абам биридэ идэлээхтэрэ, доһотторо олус үчүгэй, бэһилэй дьон этэ. Ол да иһин кыра эрдэххиттэн археолог эрэ буолар аналлампыппын.

Корр.: Учуонай быһыытын ханнык теманы чинчийэбин?

Е.О.: Бастакы темам — таас үйэ искусствота. Иккис темам — Америка уонна Азия археологической культураларын тэнни тулуу.

Корр.: Саха сиригэр учуонайдарын кытта сибээскит хайдабыт, төһө биридэ үлэлээбитит?

Е.О.: Биллэн турар! Көрөргүт курдук бу кэлэн олоробун. Анатолий Николаевичтын үчүгэйдик билсэбит (СГУ ректора, и.н.д., профессор А.Н.Алексеев — корр.). Оттон Екатерина Назаровнаны кытта Алтайга биридэ экспедицияба үлэлээбиппит, ол кэмтэн ыла сибээспитин быспаппыт (и.н.д. Е.Н.Романова — корр.)

Туомтуу тардыы

Академик А.П.Окладников аата Саха сиригэр классической биридэ кэлим исторической чинчийи сабаланытын кытта ыкса ситимнээх. Алексей Павлович Өлүөнэ суруктарын, Байкал күөл, Ангара өрүс эгэринээбэ сахалар өбүгэлэрэ олорбут сирдэрин чинчийилэрэ саха норуотун историятын уонна Саха сиригэр түг былыр ханнык культуура баарын, туох биистэр олорбуттарын үөрэтиигэ сыаналамат суолталаахтар.

Ол эрэри кини Өлүөнэ суруктарын үөрэтиигэ уонна Саха сиригэр историятын суруйууга таһаарыт, оччотообу кэм, политика сизэринэн күһэйиллэн суруйбут сорох албастаах түмүктэрэ уонна көтүтүлэрэ күн бүгүн да Саха сиригэр историятын үөрэтии сайдытын балайда атахтаабыттары кистэл буолбатах. Ол да иһин Саха сиригэр бөдөн учуонай туһунан икки өрүттээх сыһыан баар. Бу интервьюга ол мөккүөр күлүгүн түһэрэ сатаабатыбыт.